

IV.

Na našem poznání věcné podstaty theorie národohospodářské závisí nezbytně náš úsudek o úkolech i mezích praktických věd národohospodářských, předem nauky hospodářsko-politické, náš úsudek o úkolech a mezích všeliké praktické politiky národohospodářské. I musíme tudíž, zabývavše se dosud více teorií, věnovati ještě několik poznámek povaze praktických nauk a to tím spíše, proto že ti, pro něž zde hlavně píšeme, především asi budou k nim obracet pozornost a dychtivost svou.

Čím určitěji se přidržuje kdo pro obor národohospodářské theorie stanoviště přírodovědeckého, čím tedy rozhodněji věří v nutný, neodvratný, přirozenozákonný průběh jevů společenských vůbec a hospodářských zvlášť, tím rozhodněji také — jak bylo už naznačeno — scvrká se pro něho úkol praktické nauky i ovšem praxe samé na pouhou práci odklízovací, která upravuje toliko cesty »přirozenému řádu věcí«. Souvislost praktické nauky s teorií stává se tu těsnější, ale obsah oné sám neskonale chudším. Etnické zřetele nejsou tu nutně vyloučeny, však obor jejich použití jest velice úzký. Mohouť se obracet jenom k jednotlivci v mezích svobodného zřízení společenského, nedopouštějíce obmezeny tohoto zřízení samého. Dokud mi na př. neobmezená platnost vlastnictví soukromého na prostředcích výrobních, soukromopodnikatelské zřízení výroby, volnost nabídky a poptávky ve smlouvě o cenu, mzdu a úrok atd. platí za jediné podmínky »přirozeného řádu« v oboru národohospodářském, dotud bude mi se stránky praktické snadno ukázati podnikateli, že je to i jeho prospěchem, když dělnické síly nepřepíná, když je přiměřeně platí; dotud bude mi možno poukazovati každého na to, jak svým přičiněním může osud svůj zlepšiti, jak pílí, osvojováním si pokroků technických, poctivostí a pořádkem zabezpečí si přízeň odběratelův a sobě dobrý důchod; mohu užitečné rady dáti dělníkům, aby příliš ranným a nerozvážným zakládáním rodin nezhoršovali sobě podmínky nabídky práce a tím i mzdy a tak zase blahobyť potomstva; mohu konečně, nejsem-li nejzatvrzelejším individualistou, v nejširší míře nabádati ke spolčování, jakožto specifickému prostředku svépomoci všech živlů hospodářsky slabších, na př. maloživnostníků, rolníků a dělníků — ale všechno to nevyběhne z mezí morálky ryze individuální. Tak daleko může jíti a šla »použitá ethika« v důsledné nauce liberální a nic dál. Její účel nutně se obmezuje na to, vy-

praviti individuum těmi mravními vlastnostmi, aby na půdě liberálních řádů mohlo si zjednat svou dosažitelně dobrou posici, podmínku nejdokonalejšího rozvoje osobnosti své. A sluší přiznati, že v tom směru, v silném důrazu na osobní zodpovědnost každého za osud svůj, v mocných výzvách k osobní zdatnosti leží nejen páka hospodářského pokroku, nýbrž namnoze též výrazný mravní princip. Není v té příčině pravda, že by stará liberální nauka byla pouhým materialistickým: kdo s koho. Malthus sice původně nadchl Darwina a zase Darwinův »zápas o žití« mnohé sociology a národní hospodáře, že spatřovali v zápasech soutěžních jen pouhou obdobu živočišných zápasů o podmínky existenci. U vlastních tvůrců národohospodářské teorie pojmán byl zápas soutěžní vždy zároveň jako zápas intelektuálních a mravních sil. Jen optimismus dá se vědcům tím vyčítat, kterému se oddávali domnívajíce se, že všechn ten silný pokrový a mravní vzruch jednotlivců, který oni od soutěže očekávali, vskutku se dostaví, jakmile jen bude míti všude soutěž volnou dráhu, jakoby soutěž nerozpoutávala také pudy zlé, s požadavky mravnosti nesrovnalé. To byla nadšená víra doby, která vlastně namnoze teprve usilovala, ty »přirozené řády« ve skutek uvést. Nehodlám o těch věcech opakovati výroky často pověděné. Dodám toliko, že bych se nerozpakoval, dáti přednost tomuto stanovisku jakožto rozhodně morálnějšímu, kdyby vskutku mohla býti jen volba mezi ním a agitačními hesly mnohých dnešních populárních reformátorů, kteří si přizeň veřejného mínění v rolnictvu a maloživnostnictvu vykupují svalováním všelike odpovědnosti na stát, zákony a správu veřejnou.

Na štěstí nejsme, jak z předcházejících výkladů vysvítá, odkázáni pouze na takovou choulostivou, striktní alternativu. Abstraktní theoremy (zákony) národohospodářské vyvozeny jsou na podkladě určitých právních řádů. Změny těchto nejsou vyloučeny. Tak, jak tyto řády v nynějším stavu svém vyvolány byly určitými potřebami a účely lidskými, tak mohou býti změněny, když se ve službě účelů, jimž sloužiti mají, neosvědčují, nebo když nové účely lidské vyžadují zařízení nových. Nauka tudíž s hlediště prospěšnosti, ethických zásad a vůbec kulturních účelů doby podrobuje trvajících zařízení kritice a dovolává se po případě změny jejich. Theorie, jak třeba opětne opakovati, nestává se při tom zbytečnou; ona zůstává nezbytnou, i když dává jen vodítka v příčině způsobu provedení a mezi jeho možností. Těsnost spojení praktické nauky s teorií se sice poněkud uvolňuje — praktická nauka musí aplikovati teorii, avšak není a zejména ve velkých otázkách základních nemůže býti vždy pouhou a bezprostřednou aplikací její. Za to obsah její stává se bohatším a její úkol nesnadnějším.

Abychom si úkol a povahu praktické nauky poněkud blíže vyjasnili na

příkladech již dříve dovolaných, dotkneme se napřed otázky kartelové.

Podnikatelské kartely, nabízečské i poptavačské, jsou novověká skutečnost. Jako taková jsou jak pro theorii tak pro nauku praktickou novým problémem. Theoretickým úkolem jest seznati znaky všem společné, vysvětliti typické tvary kartelů a vysvětliti původ i účinky jejich. To se vskutku děje. Sbírají se pečlivě data o kartelích existujících, prozkoumávají se jejich stanovy a základní úmluvy; dle subjektů, účelů, zevních forem zřízení atd. třídí se a popisují; stopují se účinky na ceny, poměry jiných odvětví výroby, na poměry dělnické, na spotřebu. Methoda, jako při každémkoliv podobném novém problému, jest tu veskrze induktivná. Pomocí její nepoznávají se však jen společné podstatné znaky kartelů, nýbrž nalézají se i pojem nadřizený, v němž kartely podnikatelské i dělnické koalice nalézají souborné logické umístění a denominaci společnou jako organizace svépomocné proti nepříznivým (především arci se soukromohospodářského hlediště interessentů nepříznivým) účinkům vzájemné soutěže. Kritické rozbírání a uvědomění poznaných takto skutečností, zejména pak účinkův, převádí nás na půdu nauky praktické, jejíž hlavní otázkou jest, jak si má moc veřejná naproti kartelům vésti. Či alfa i omega ve věcech národohospodářských jest čirá individuální soutěž, ten se těžce odhodlá připustiti vzhledem ke kartelům i obdobným organisacím dělnickým pouhou zásadu laissez faire, zásadu svobody, a to právě proto, že jsou organizace protisoutěžní. Bude je tedy zamezovat, přísně zapovídat, po případu i tresty stíhat jako instituce odporující »přirozeným řádům společenským«. To bylo stanoviskem starší legislace, která arci ještě ani moderních kartelů neznala, spíše jen příbuzné druhy úmluv řemeslnických a dělnických měla na zřeteli. Ale právě poznání, že všechny podobné tvary sdružovací čelí proti účinkům britké nevázané soutěže, že tedy jsou takřka bezděčným produktem panujících řádů, ukázalo nejen marnost, nýbrž namnoze i nespravedlnost tohoto stanoviska a vedlo na př. v našem zákonodárství r. 1870 k mírnějšímu pojmání, vedle kteréhož sice organisacím podobným více se nebrání, avšak hledíc k možnosti nepříznivého účinku národohospodářského neb sociálního odpírá se jim právní účinnost. Leč čím rozhodněji ubývá víry v naprostou a bezvýjimečnou prospěšnost neobmezené soutěže a čím více se poznává, že nemusí míti všechny kartely a příbuzné tvary jen účinky s hlediště obecného nepříznivé, tím rozhodněji si v nauce praktické kleslí cestu poznání jiné. A tak povstaly názory, které pronikají i do hospodářsko-politické praxe, aby totiž veřejná moc, podobně jako činí v oboru obecného práva spolkového, uložíc všem kartelovým úmluvám naprostou veřejnost, prostřednictvím zvláště k tomu určených orgánů od případu k případu podle

povahy úmluv a jejich pravděpodobných účinků rozhodovala o tom, je-li právoplatně zřízení určitého kartelu s hledišť obecných závadno čili nic. V prvnějším případě se zřízení zapoví, tak jako se zapovídá ustavení spolku z mravních neb jiných veřejných důvodů závadného. Zvítězili tato zásada naproti kartelům podnikatelským, bude nezbytnou důsledností připustiti ji obdobně také vzhledem ke zjevům pojmově příbuzným, vzhledem ke koalici dělnickým.

Sáhněme k jiné látce, dříve také už dotčené, k otázce měnové. V celém tom oboru má aplikace theorie platnost velikou; zdá se na první povrchní pohled, jako by tu jen běželo o úvahy prospěchové, o účelnosti ethicky indiferentní. Přec tomu není tak. Národohospodářský politik zavrhuje na př. papírovou měnu, protože ho theorie hojnou indukci doplňená a dotvrzená nenechává v pochybnosti, že zhoubné účinky měny papírové a vůbec všelikých měnidel a platidel v hodnotě nestálých nikdy nemohou býti ani z části vyváženy dočasně příznivými vlivy, které při nich mohou pocítiti určité větve výroby nebo tržby aneb dlužnictvo. Aplikující nauky theorie vyslovujeme požadavek, že panujícím kovem měnovým vždy má býti jen takový, který jest hodnoty stálé, a v konkrétních otázkách měnových činíme si to rozhodujícím vodítkem. Však již tu spolurozhodují ethické zřetele. Neboť při valutě s kolísavou hodnotou panuje v oboru cen a důchodů hotová loterie zisků a ztrát nezasloužených a nezaviněných, ba zahrnuje se spekulace, jež této hře výher a proher v zjištěném záměru dává podněty zvláště nezdravé, prodlužuje ji, stupňuje ji. Těmto výhrám a prohrám, a to střídavě oběma, podléhají i důchody lidí za mzdu pracujících, osob s pevným služným a pod., pokud na hodnotě peněz, jimiž jsou placeny, závislá jest i větší míra jejich způsobilosti k ukojení potřeb. Také když při přechodu od určitého způsobu měny k jinému, dejme tomu od stříbrné ke zlaté, hledáme t. zv. převodní relaci, totiž poměr hodnoty, podle kterého určíme obsah mincí nové měny, jež na místo starých zavedeme, snažíme se učiniti to spravedlivě, to jest nalézti takový klíč, aby jak možná nikdo nebyl proti stavu dosavadnímu ani obohacen ani zkrácen. A z toho vynikajícího ethického zřetele stavíme se proti všelikým kořistným tužbám určitých tříd, na př. kapitalistů, kterým záleží na tom, aby nový zlatý, resp. jiný druh mincí v hodnotě platidla zákonnému starému zlatému na roveň postavený, měl obsah a hodnotu jak možno největší, nebo zase dlužníkův (mimo jiné též pozemkových), kteří touží po opaku. Někdy arci může i naopak běžeti o pouhé aplikace theorie, kde jiní ještě myslí, že se vlastně proti všem naukám theorie staví nemožné, s povahou věcí nesrovnalé účely. Tak bylo v původních sporech o tak řečený bimetallismus, totiž onen způsob měny,

kde kurantní mince (na rozdíl od drobných) z obojího kovu, zlata i stříbra, dle určitého za pevný základ vzatého poměru hodnot jakožto stejně platné peníze měnové se zavádějí. Někdejší zásadní námitka proti této soustavě zakládala se na tvrzení, že drahé kovy a peníze z nich ražené nepřestávají býti zbožím, jehož cenu vždy určuje nabídka i poptávka, jež arci dle konkrétních poměrů u každého z obou těchto kovů může míti směr a intenzitu rozličnou. Všeliký pokus zákonodárného tarifování byl by tedy hospodářskou nemožností. Rozumí se ovšem, že to tarifování zákonné nemůže býti zcela libovolným, že nesmí nešetřiti přibližného stavu skutečných poměrů trhových, tedy poměru kvantitativního, v jakém zlato a stříbro na trhu se kupuje a prodává. Ale šetřili se náležitě poměru posléz řečeného, může právě existence soustavy bimetallistické, na podkladě takového tarifování v objemu velkého hospodářsky mocného státu nebo svazku státového zavedené, přispěti k větší stálosti samého tržního poměru obou kovů, jehož oscillace soustava ta v těsných mezích udržuje, protože vždy povzbuzuje poptávku po tom, který má tendenci v ceně klesati, a nabídku druhého, jehož cena jeví tendenci stoupající. Pravda jest, že dosahuje se této světohospodářské výhody toliko za cenu, že země s takovouto měnou bude jednou oplývati mincemi z jednoho, po druhé z druhého kovu. Leč to je zde otázkou zvláštní pro sebe. Není pochyby, že při bimetallismu vskutku neběží o nějakou lichou víru, jakoby měl stát moc dekretovati dle své vůle hodnotu mincí, nýbrž o velmi duchaplnou aplikaci theorie nabídkové a poptávkové.¹⁾

Jak mocnou může býti váha určitých vytčení účelových s hledišť obecné vhodnosti i ethické správnosti učiněných, nerušíc meze teorií poznané, objasní snad ještě jiný časový příklad. Není pochyby, že na výši mzdy má vliv nabídka a poptávka. Také není pochyby, že může při dostatečné výši mzdy opatření dělníků pro případy přechodné i trvalé nezpůsobilosti pracovní, pro případ smrti atd. nejlépe býti zabezpečeno pojištěním. Neboť systém, který panuje při veřejných úřadech s pevným služným a nárokem na výslužné, a vlastně by byl ideálem nejlepšího rozřešení pro obor námezdní práce vůbec, při měnivosti poměrů zaměstnavatelův a zaměstnaných nedá se pro obyčejné poměry dělnické uskutečniti. Tedy pojištění. Ale zkušenost, že morální síla v dělnictvu není vesměs dostatečna k samočinné pomoci v tom směru, i když mzdy stačí, kdežto zase namnoze ani mzdy na to nestačí, vede k zásadě povinného pojišťování za současného předpisu k určitým příplatkům podnikatelským na toto pojišťování. Takový předpis

¹⁾ Otázku tuto snažil jsem se způsobem pro širší vzdělanější kruhy pochopitelným vyjasniti ve svých článcích: O nápravě měny («Osvěta» 1892 č. 5, 6, 9).

znamená donucení k vyšší mzdě, to jest k plnému uhrazení nákladu zboží zvaného »práce«, aby nabídka jeho výlučně na podkladě jeho ceny byla zabezpečena. Zde sociálno-ethický účel, na podkladě čiré hospodářské svobody nedosažitelný, vynucuje si docela nové útvary od dosavadních nastrojů prosto odchylné. Otázkou prakticky nad míru důležitou, ale přece jen jaksi otázkou modalit prováděcích, bude ohled na to, pokud by eventuelní zvýšení cen, hrozící z příčiny právě uvedené při výrobcích příslušnými kategoriemi dělníků vyráběných, soutěžní a odbytovou způsobílo odvětví výrobních neohrozilo a tím snad dosavadní zlo jen horším nenahradilo. Proto známý etapový postup dle oborů výrobních a větví pojišťovacích, jež se soustavě donucovací podrobují.

Zvláště zajímavě vystupuje důležitost lišení theoretické a praktické stránky, když jde o socialismus. Většina lidí neodborných zabývá se jím s hlediště nauky praktické, to jest jako pouhým plánem obsáhlé, až na základy jdoucí proměny našich společenských zřízení, majíc tu tedy hlavně na zřeteli převod prostředků výrobních a po případě (poněvadž s vlastnictvím půdy souvisí) též nemovitých statků spotřebních vůbec, tedy i obydlí, do souborného vlastnictví určitých širších společenských svazků a tomu přiměřené, jednotné společenské řízení výroby i rozdělování důchodového. Rozličné, často smělou románovou obrazotvorností vyšperkované pokusy o vyličení takového budoucího stavu společnosti pošinuly tuto stránku věci v popředí zájmu a uvažování. Kdežto jedni se v obrazech těch optimisticky pokochávají o blízké či vzdálenější možnosti uskutečnění jejich nepochybné, druzí kriticky rozbírají tuto možnost. Opírají se především o velmi vážnou psychologickou zbraň, egoistickou strunu v průměrném člověku nynějším i vůbec nám známém historickém nad jiné mocnou, a nevěříce, že by mohla tak snadno býti jakýmkoli vlivem veřejných řádův a ethických vlivův zažehnána, usuzují důsledně, že by sama v sobě měla sémě rozkladu a naprosto se nemohla udržeti soustava, v níž by tento silný psychický živél přestal býti osou dychtění a závodění, námah, píle a pokrokové snahy jednotlivců, jakou je v soustavě nynější při všech jejích vadách. Uvažují také nepřekonatelnost nesnází, které by vzešly, kdyby měl ohromný stroj výroby řízen býti jednotnými dispozicemi o tom, co a jak má býti vyráběno, kdyby o přidělování důchodů, t. j. podílů na společném výsledku výroby, ať už dle zásluhy nebo dle rozumově přípustných potřeb autoritami společenskými mělo býti rozhodováno. Nezapomínají, do jaké míry by soustava taková vedla k negaci osobní svobody atd. Vše zajisté oprávněná hlediště a dlužno přiznati, že povstaly tak velmi bystré kritické rozklady. Ale vystačiti lze podobnými rozklady pouze vzhledem k staršímu, t. z. utopickému sociá-

lismu, který napřed kritické pitvě více méně do hloubky jdoucí podrobil slabiny panujících poměrů a pak si idealisticky vymaloval, jak by věci měly býti změněny.

Naproti tak řečenému vědeckému socialismu stanovíště takové nepostačí. Jednoduše z té příčiny, že on nevystupuje jako prosté navazování reformačních plánů na kritiku panujících řádů, nýbrž jako *t h e o r e t i c k á n a u k a*. Bylo již připomenuto, že mistři vědeckého socialismu podrobnostmi plánů budoucích se mnoho netrudili, byť ovšem o blízkém či vzdálenějším příští kolektivistického přetvoření úsudek pronesli. Marx na př. měl je za blízké, Rodbertus nikoliv. A také již bylo krátce naznačeno, že těžiště kritiky nynějšího vědeckého socialismu spočívá v rozborech jeho theoretických podkladů. Zastavme se tedy při tom blíže. Vezměme na př. Marxa. Učený Marxista se zajisté jen usměje, kdyby spatřil nás, ani se v potu tváři namáháme vyvrátiti možnost budoucího kolektivistického zřízení společenského. On nás poučí, kterak právě mohutnost Marxova spočívá v objevu, že běh dějin neodvratnou vnitřní nutností k tomu konci spěje; on nám rozvine Marxovu filosofii dějinnou, podle které ze skutečností výrobního a výdělečného života vždycky vyplývá určitý způsob společenského rozčlenění a v každém tom stavu společenského rozčlenění a jeho výdělkových rádech už jsou zárodky nutného dalšího přetvoření. Ukáže nám v Marxově výkladu minulosti tento proces dějinný, z něhož vyšly nynější kapitalistické řády, ukáže nám, kterak v těchto, zejména v rostoucím slučování kapitálové moci ve velkopodnikových útvech, v neúprosném a nevyhnutelném vítězení velkovýroby se současným ničením samostatného středního stavu a postupným proletarisováním mass již jsou tu a ke krizovému vrcholu dospívají živly rozvratu, z něhož není východiště leda skrze uchvácení nadvlády proletariátem k novému společenskému útvaru. I všechny ostatní theoretické nauky Marxovy, zejména jeho učení o přivlastňování nadhodnot a souvisících s ním krisích výrobních a odbytových, jakožto hlavních znacích nynějších poměrů, mají v té osnově dějinné jen význam článků rozklad a přetvoření řečené způsobujících.

Co pomůže naproti takové nauce rozumování o možnosti či nemožnosti, čerpané z důvodů ryze rozumových a ze zkušenosti o nynější povaze lidské i osvědčování se její v rádech nynějších. Před námi tu rozvinut neúprosný zákon vývojový, tedy produkt theorie, něco mnohem silnějšího, nežli starší ryze praktické osnovy socialistické. Kdo to chce zvrátit, musí Marxa na jeho theoretickém poli potřít. To se v novější době v skutku děje a ne bez výsledku. Ale přece zase bylo by bludno domnívati se, že by porážkou těch theoremů, které budoucí kolektivismus dovozují jako nevyhnutelnost

vývojovou, naprosto musily býti zažehnány všechny kolektivistické plány jako ideály praktické opírající se o kritiku nesrovnalostí v nynějších řádech panujících a o přesvědčení, že by se vyšším ethickým požadavkům jen tou cestou dalo vyhověti. A vskutku zrovna v nejnovější době, když v lůně dosavadních pravověrných stoupenců Marxových o jednotlivosti jeho nauky a správnost předpovědí jeho vedou se spory, vydán byl od spisovatele skrývajícího se za pseudonym »Atlanticus« spisek, v němž autor — vycházející z these o vyšší produktivnosti zorganizované velkovýroby a očekávající od ní tedy i v zemědělství a v průmyslu nepoměrně vyšší výtěžky a tudíž i možnost větších důchodů pro všechny účastníky výroby při poměrně menší pracovní námaze i povinnosti — dosažení toho úkolu spatřuje v obecném kolektivisování výroby a snaží se vzbuditi pro ni příznivější náladu návrhem na úplné vyvlastnění dosavadních vlastníků prostředků výrobních, velikých i malých.

U Marxa »nedělá« tedy a neudělá sjednocený proletariát nové kolektivistické řády, dělá a udělá je dějinný vývoj mocí sil v něm působících sám. Proto také s hlediště této nauky praktický úkol organisujícího se a vlivu ve státě nabývajících proletariátu nemůže býti jiný, nežli stále radikálnějším demokratisováním platných politických zřízení a vydatným jich vykořisťováním urychlovat vývoj ten, jehož výše naznačený konec tak jako tak přijíti musí. Jinak u těch, kterým je kolektivismus pouhou naukou praktickou, tedy něčím, co číže závisí na souhlasných úmyslech lidských, na záměru z důvodů účelnosti pojatém.

Dotknuvše se však již jednou socialismu, nemůžeme dokončiti řadu příkladů, kterými jsme se zde zabývali, ještě bez krátkého výletu do říše důchodové. Klassikové národohospodářští lišili tři tak zvané činitele výroby: přírodu, práci a kapitál, při čemž v pojem přírody (jako činitele výrobního) spadaly i pozemky se vším svým původním bohatstvím a úrodností podmíněnou jím i podnebím, polohou atd.; kapitálem jest jim každý vytvořený hmotný prostředek výrobní, tedy zejména i co meliorujícím dílem lidským na pozemcích přilepšeno. Když nyní běželo o nauku o původních důchodech, tedy o podílech na ryzím produktu výroby, které účastníkům jejím připadají, lišili důsledně tři základní druhy důchodové: pozemkovou rentu, důchod kapitálový a důchod pracovní, jsouce ovšem nuceni přihlížeti dále k těm případům, kde jednotlivci sami pozemky a kapitály ve vlastní ruce podnikatelsky zužitkují nebo kde toho kterého činitele jiným k podnikatelskému zužitkování propůjčují. Tak připadá tomu, kdo pozemek jinému k výrobnímu použití na vlastní vrub přenechává, renta pozemková v podobě pachtovného (eventuálně spolu se smluveným důchodem kapitálovým,

propůjčují-li spolu inventář). Užívá-li někdo podnikatelsky vlastního kapitálu, skládá se důchod jeho z toho pramene plynoucí (tedy stranou ponechajíc tu eventuálně i značnou součást výtěžku, jež na jeho vlastní účastenství pracovní připadá) z ryziho úroku, prémie risikové a z odměny za produktivné řízení kapitálu. Přenechává-li se však kapitál k výrobnímu zužitkování třetí osobě, případnou prvé dvě součásti jako smluvený důchod kapitálový propůjčiteli, třetí upotřebiteli jako podnikatelský zisk resp. část jeho specifického podnikatelského zisku. Rovněž tak bere ten, kdo práci svou jinému k výrobnímu účelu propůjčuje (pronajímá), úděl svůj důchodový v podobě smluveného důchodu pracovního, mzdy. Toto rozlišení prozatím není nic více, nežli provedení klasifikačního úkolu theorie. Dalším jejím úkolem bylo nalézt pravidla, podle kterých účastníkům výroby podíly jejich v podobě řečených důchodů připadají. Předpokládáme-li poměry, ve kterých naturálno-hospodářské formy uzavřené domácnostní výroby při pokročilé dělbě práce již obecně ustoupily podnikatelské výrobě pro odbyt, a tedy zároveň právní řád, ve kterém uznáno jest soukromé vlastnictví na pozemcích a ostatních hmotných prostředcích výrobních, kde produkt výroby podnikatelské připadá do vlastnictví podnikatele — tedy je zjevné, že výše důchodových podílů jednotlivým účastníkům výroby připadajících bude závislá na bohatém pásmu rozmanitých smluv. Hrubý výnos podniku závisí konečně na zpeněžení produktu na trhu, tedy na výsledku smluv cenových, pachtovné, nájemné, úroky, jež podnikatel jako cenu za propůjčení cizích hmotných prostředků výrobních propůjčiteli dáti musí, i mzda, kterou jako cenu za práci najatou zaplatí, určuje se zase smlouvami: pachtovní, nájemní, úrokovou, pracovní. Jest na snadě, že abstraktní theorie důchodová mohla se tedy v hlavní podstatě rozvinouti jako obšírlá aplikace zákonů cenových, především zákona nabídkového a poptávkového. Tažme se, jakéže tedy jsou konečné základy rozdělení důchodového. Arci předem hospodářské skutečnosti: pozemky, kapitály, práce a výrobní jich kooperace. Ale nikoliv ony o sobě, nýbrž jen na podkladě zcela určitého právního řádu. Tento právní řád, který dopouští soukromé vlastnictví na prostředcích výrobních a volnou dispozici vlastníků těmi prostředky, rozhoduje o tom, které druhy důchodové mohou povstati a povstávají, a tím, že zůstavuje ujednání mzdy, úroku atd. smlouvě za volné soutěže, určuje spolu činitele, na kterém výše těch důchodů závisí. Bývalo i jinak, když na př. v dřívějších dobách maximální sazby úrokové nebo maximální mzdy čeledi, tovaryšův atd. veřejnými předpisy byly stanoveny. Odmysleme si právní řád tento neb jakýkoliv jiný — a celá theorie důchodová je ve vzduchu.

Nauka, která v právě uvedených základech nynějšího řádu — vlastnictví soukromém na prostředcích výrobních, osobní svobodě pracovníka i svobodě smlouvy jeho atd. — spatřovala splnění přirozenoprávních požadavků, mohla ovšem i to rozdělení důchodové, o němž právě byla řeč, prohlásiti za »přirozené«. To však je zjevný omyl. Vždyť na těch základech spočívá i v nejpokročilejších státech světa rozdělení důchodové obecně sotva déle než jedno, dvě století. V dávných naturálno-hospodářských tvarech uzavřeného hospodářství domácnostního není po něm ani stopy, také ne v zemědělství za řádů nevolnických a poddanských. A tak, ať to točíme, jak chceme, celý způsob i řád rozdělení důchodového vždy jest podmíněn panujícím právním zřízením. Nějaké absolutní, nad konkrétní tvary právního řádu povýšené, jimi nepodmíněné theorie důchodové není a, jak ještě blíže ukážeme, nemůže býti.

Jest na jev, že z poznání, ba často jen z jakéhosi instinktivního tušení této pravdy mohly povstati především úvahy o oprávněnosti jistých druhů důchodů. Ani nechceme sem počítati starodávný odpor proti úrokům z peněžních kapitálů zápůjčních. Nové době, jak známo, hlavně náleží nauky popírající oprávněnost důchodu kapitálového a zisku podnikatelského, kterýžto odpor musil ovšem spolu platit i právnímu řádu, na němž spočívají. S druhé strany, pokud uznávána nezbytnost tento právní řád sám zachovati, povstaly i pokusy naléztí jakýsi »přirozený« klíč, kterým by stanoven byl přiměřený podíl každého účastníka výroby a každého výrobního činitele na produktu výroby. Marné, liché pokusy. Nuže snad se tedy obojí ten sporný problém, zdánlivě jen na půdě panujících právních zřízení možný, odkládí axiomatem socialistickým, že vůbec všecken výnos výroby náleží práci a jen práci? Chyba lávky! Tu by jen nový právní řád bez ohledu na mnohé závažné námitky, do nichž se tu ovšem nelze pouštět, rozetnul je den gordický uzel. Už ale tu má druhý: jakým poměrem vzhledem k našto prosto neodčinitelným kvantitativním a kvalitativním rozdílům výkonů pracovních i ochoty k nim produkt sám rozdělit. A právě v té příčině je svrchovaně důležitó uvědomiti si, že v samých naukách socialistických — tedy v táboře vyznavačů nauky, že produkt výroby jen práci náleží — potkáváme se s trojím rozdílným heslem »spravedlivého« rozdělení. Jedni spatřovali a porůznu dosud spatřují spravedlivý klíč v naprosté rovnosti důchodové, jakožto důsledku přirozené rovnosti lidské, což arci předpokládá, že všichni lidé stanou se tak nezištnými, aby se bez ohledu na mnohost a jakost svých výkonů spokojili stejnou měrou podílu nedadouce ohledu tomu vliv nějaký míti na pohnutky své píce a chuti pracovní. Jiní však spatřují spravedlivé heslo rozdělovací v tom, že naproti obecně

povinnosti k práci dle schopnosti státi má nárok na důchod různý dle rozumně přípustných potřeb. Konečně jiní žádají »spravedlivý podíl na výnosu práce«, t. j. podíl, který by se každému vyměřil dle množství a jakosti výkonů. Jest viděti, že v každém případě musil by zásadu distribuční stanoviti právní předpis, v druhém i třetím musil by nad to ustanoviti určitou autoritu, která by ve smyslu a duchu zákonné direktivy skutečně přidělování prováděla, nadána jsouc přiměřenou mocí diskrecionární. A to platí stejně, i kdyby dle Marxa například snad mělo platiti heslo výše na třetím místě uvedené a teprve účinkem pokroku v proniknutí zásad rovnostních druhé.

Ani z hlubin socialismu nevyplývá tedy určitá nesporná formule rozdělení důchodového, jeho podkladem zůstává vždy právní řád, který arci v toku dějin podléhal a podléhá obměnám účinkem ethických názorů vrch nabývajících. Zajisté jde při všem rozdělení důchodovém o skutečnosti hospodářské a každýkoliv právní řád rozdělení důchodovému podklady tvořící neb měnící, i ethická přesvědčení k tomu pracující musí s nimi účtovat. Na pravdě samé právě vyslovené nemění to nic. I ve vývoji právních řádů novější doby vidíme množství dokladů svědčících o tom, že zásada svobody smluvní, jako podkladu rozdělení důchodového, v nejednom směru se modifikuje ve prospěch těch, kteří právě na půdě svobody vydání jsou přemoci. Než, nevybočíme dále z mezí příkladového uvedení a učiníme svůj závěr. Theorie důchodová, t. j. vyšetření druhů důchodových a zákonností ovládajících rozdělení jejich poměrné, jest možna vždy jen na podkladě určitých řádů právních. Ty samy však jsou předmětem kritiky a ona zase východištěm osnov reformných — veliké, ohromné pole nauky praktické, pole dnes hojněji zúrodnované než kdykoliv jindy.

Z příkladů našich vyplývá, že slovo Dietzelovo, již výše připomenuté, že totiž praktická nauka národohospodářská jest pouhou použitou etikou, výborně se hodí na obor důchodový a zajisté i na mnohé jiné, leč jako všeobecné tvrzení je přece trochu přehnané. Vedle hledišť ethických zajisté si ve stanovení cílů zjednávají rozsáhlou platnost též požadavky vhodnosti a dokonalejší účelnosti, ethicky třeba zcela indifferentní. Právě kde o takové obory běží, mívá zase aplikace theorie platnost bezprostřednější, kdežto tam, kde dominující ethický cíl na dráhy zcela nové ukazuje, obmezovati se bude z pravidla na to, aby pomohla určiti meze i způsoby provedení úspěch zaručující.

Z těchto všech příčin jsme mohli zároveň říci, že obsah praktické nauky opuštěním starého učení se stává bohatším a její úkol nesnadnějším. Ve skutečnosti stává se nesnadnějším také proto, že ke stanovení účelů nových

vždy se budou hlásiti i lidé, kterým se na př. jedná pouze o výlučné a bezohledné zájmy určité třídy, kteří souvislostí a oprávněných zřetelů jiných neznají, příliš snadno pokládajíce prospěchy svého stavu a povolání, ba jen třeba jistého odvětví povolání za samozřejmě totožné s všeobecnými. Nalézti zdravé jádro takových snažení bývá zvlášť důležitým úkolem praktické nauky. Tak běží ve všeliké nynější maloživnostenské a agrární agitaci o to odlišiti od zjevů bezohledného ryze třídního egoismu podstatné potřeby a meze sebeochranné organisace, sociálně-politicky nad míru důležité. Úkol to někdy i dosti nepopulární.

Hned však na tyto úvahy navázati jest ještě jednu připomínku. Nejen nové, svépomocnými počiny soukromými vyvolané útvary, jako jsme viděli na kartelích, nýbrž i takové, jež rozličnými akty veřejné moci byly způsobeny, podávají zase theorii samé nové problémy. Tak příkladně, zastavení svobodné ražby stříbrných mincí ve státech bimetallistických následkem pohromy cenové, jež v našich časích stihla stříbro, vřadilo do schemat naší theoretické nauky měnové nový typický útvar, t. zv. bimetallismus neúplný (étalon boiteux). Kartely v nynějších svých podobách budou mimo jiné též zkušebním kamenem, zdali a pokud by kolektivistické jednotné řízení výroby mohlo zabezpečiti s vyšších hledišť nezávadný trvalý soulad výroby a spotřeby; byly by to, cum grano salis, jakési experimenty částečné v příčině možnosti socialistického přetvoření společnosti lidské.

Pro ty, kterým přítomné moje úvahy původně především platily, vyplývá zároveň ze všeho, co právě pověděno, že praktická nauka národohospodářská na podkladě ethiky křesťanské není pouze možnou, nýbrž i plně oprávněnou. Nikomu z vážných pěstitelů vědy národohospodářské, ať jest směru jakéhokoli, nenapadá oprávněnost tu popírati. Pak ale, namítne se, může býti tolik různých »politik národohospodářských« (v nauce i v praxi), kolik je možno různých stanovíšť ethických? Zajisté! Ale nelekejme se při zeleném stole toho strašidla tak příliš. Nezapomeňme, že běží tu jen o »hospodářskou ethiku« a že právě na tom poli území sporů ných zásad je dosti omezeno. Což nejsou ostatně ethické názory naší doby i u těch, kteří si je sestrojují domněle nezávisle na pozitivním náboženství, skrz na skrz produktem křesťanství? Na jakých pak jiných záhonech vyrůstly během dlouhé řady věků?

Mnohem citelnější bude rozpor v jistých základních východištích, která jsou povahy axiomatické (jak dobře H. Dietzel ukázal), ač nejsou podmíněna náboženskými přesvědčeními. Je to stará, tak říkajíc odvěká protiva individualistického a kolektivistického názoru světového. Čím více kloní se základní přesvědčení něčí k názoru, že

všeliké zevní organisace společenské jsou tu jen k vůli individuům anebo čím více kloní se k opaku, že totiž jednotlivci jsou tu jen podřízenými články těchto společenských celků, jejichž úkolům se musí služebně podříditi; čím více váží v názorech panujících individuum naproti celku či naopak celek proti individuům — tím více také tento nejvýznačnější ze všech základních rozdílů v názorech společenských bude ovládati svými důsledky i hospodářskou etiku. Vzpomeňme jen na krajní křídla těchto názorů — liberalismus a kolektivistický (pravý, vlastní) socialismus! Najdeme, že i na samém poli křesťanské politiky sociální vliv těchto odchýlných názorů se ukazuje. Článek o francouzském »socialismu křesťanském«, výše již jednou dovolaný, ukázal, že ta protiva také v lůně katolických sociálních politiků francouzských do jisté míry panuje. A na jiném místě rovněž jsem mohl připomenouti, kterak na př. biskup Ketteler ve svém spise »Dělnická otázka a křesťanství« jest ještě mnohem bližší důsledkům individualistického stanoviska než nynější, ve svých názorech ostatně vůbec dosti sjednocení katolíci politikové sociální v Německu. V protestantismu je protiva obou názorů ale ještě velmi mocna. Zatím působnost státu a vůbec péče veřejné ve všelikých oborech hmotné i duchovné kultury v naší době zjevně stoupá — v živé praxi o hranicích toho, co má zůstaveno býti individuálnímu počínu a co organizační neb donucovací působnosti státu, nemůže býti už proto veskrz jednotného názoru, protože dle národních, místních a časových zvláštností nebude lze k rozřešení téhož problému všady užití téhož postupu.

Pro katolické stanovisko v oboru národohospodářské politiky souvisí s touto *actio finium regundorum* ještě jiná, jen vlastně jakási varianta její: ohraničení působnosti církve a státu, i vůbec světské moci, v oborech těch. Vždyť nemůže o tom býti žádného sporu, že církev na př. dávno vykonávala sociálně-politickou působnost, nežli stát na ni i jen pomyslí. V době před-reformační jest na př. chudinství její doménou. Dějinný proces posledních věků vedl zde přirozeně ke sporům o příslušnost, ke sporům o hranice vzájemných úkolů. Jisté pošinutí těch hranic přinesl s sebou nezbytně rozvoj novověkého státu sám, nikoliv pouze reformace, nikoliv pouze »osvěcenská« idey osmnáctého věku. Není divu, že ještě v našem století a ne příliš dávno mohl na př. hájen býti požadavek, aby veřejná moc světská neubírala, nýbrž plně zůstavila církvi obor chudinský, její historické a věru ne neslavné působíště. A přece jest na bílé dni, že pouhými prostředky morální moci, jimiž jedině církev vládne, nelze zmociti ten zároveň ohromný a spleťtý obor, jak jeví se dnes. To vede nutně k ústupkům, ano víc, zrovna k ukládání jistých úkolů státu, totiž takových, které jen pomocí donucovací

v a c í moci jeho dopouštějí potřebného, vydatného a stejnoměrného rozřešení. Za to státu, běží-li mu opravdu o věc, nejen bude vítáno spolupůsobení živlů církevních k dokonalejšímu provádění jeho zákonů chudinských a rád jim v něm vykáže místo, nýbrž s radostí pozdraví i doplňující jejich účinkování samostatné. Jak veliká je na př. tato doplňující působnost v republice francouzské, oficiálně protikatolické! A tak nebude se moci křesťanská ethika hospodářská obmezovati pouze na působení pomocí mravních prostředků na i n d i v i d u a a více méně tuhé hájení historických držav naproti státu, nýbrž jest nucena i s t á t u přímo s hlediště ethického ukládati úkoly tam, kde jen jeho silné rámě může zabezpečiti podmínky zdaru. To není více žádná programová these, nýbrž sterými citáty doložitelný skutečný stav. Jen o nějaké plus neb minus, o stupeň, ve kterém se ta potřeba povšechně neb v konkrétních případech přiznává, se názory z pravidla rozcházejí, nikoliv o zásadu samu. I katolický politik národohospodářský bude se arci varovati všech choutek po absolutním řešení problémů. Platí-li pro theoretické zákony, jež poznati jsme s to, relativnost ve smyslu výše vyloženém, platí i pro formule hospodářské politiky. Byť i stěžejné zásady ethiky křesťanské zůstávaly nezměněny, podrobné formule hospodářské ethiky podléhají nutnostem času a místa, nemohou býti totožny na př. pro poměr pracovní v řádech cechovních a ve svobodě živnostenské, v poměrech malovýrobních, které dopouštějí dělníku státi se podnikatelem, a v poměrech kapitalistické velkovýroby, kde pravděpodobnost v tom směru je nevelká. A rovněž vyplývá z povahy věci, že instituce, které v určitých časech a poměrech platně sloužily svému účelu, nebude lze beze všeho přenášeti do prostředí jiných.
